

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет економіки та управління підприємництвом

Кафедра загальної економічної теорії та економічної політики

УДК 330.341.2

МЕЛЬНИК КОСТЯНТИН СЕРГІЙОВИЧ

**ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ
УКРАЇНИ**

Спеціальність 8.03050901 «Економічна теорія»

Автореферат
кваліфікаційної роботи на здобуття
освітньо-кваліфікаційного рівня - бакалавра
зі спеціальності 051 «Економічна теорія» за програмою
«Світова економіка та моделі функціонування господарських систем»

м. Одеса - 2021

Дипломною роботою є рукопис.

Робота виконана на кафедрі загальної економічної теорії та економічної політики Одеського національного економічного університету Міністерства освіти і науки України.

Керівник: кандидат економічних наук, доцент

Макуха Сергій Миколайович

доцент кафедри загальної економічної теорії та економічної політики Одеського національного економічного університету, м. Одеса.

Рецензент: доктор економічних наук., професор

Галицький О.М.

Завідувач кафедри економічної теорії і економіки підприємства Одеського державного аграрного університету.

Захист відбудеться 14 червня 2021 року о 9.00 годині на засіданні Державної екзаменаційної комісії в Одеському національному економічному університеті за адресою: 65082 м. Одеса, вул. Преображенська, 8.

З дипломною роботою можна ознайомитися на кафедрі загальної економічної теорії та економічної політики Одеського національного економічного університету за адресою: 65082 м. Одеса, вул. Преображенська, 8, ауд. 315.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми кваліфікаційної роботи обумовлена тим, що в сучасних умовах ринковий механізм є основою функціонування соціально-економічної системи будь-якої розвиненої країни. Водночас потужний економічний потенціал та високі соціальні стандарти життя населення розвинутих країн спричинили технологічні зміни в кожній країні, які враховують специфічність багатоманітності факторів економічного, політичного і соціального характеру. В цих умовах актуальним стає дослідження тенденцій розвитку цифрової економіки, яка постійно збільшується у структурі ВВП провідних економік світу.

Сучасна модель економічного розвитку, що формується в Україні не є ефективною: рівень життя населення низький, зростання ВВП незначне, мала частка високотехнологічного експорту, широке використання застарілих виробничих технологій, значна доля тіньового сектору економіки тощо. Тому, сучасні процеси цифрової трансформації економіки мають бути спрямовані на подолання технологічного відставання та визначення науково-технічного прогресу як основи подальшого розвитку економіки.

Ступінь розробленості проблеми. Вивченням «цифровізації» займались ряд закордонних та вітчизняних науковців: М. В. Руденко, Добринін А. П., Карчева Г. Т., С. М. Веретюк, С. В. Коляденко, К. А. Семячков, С. Шерстобитов, Л. З Кіт, В. В. Апалькова, В. В. Пілінський та ін. Однак, в зазначених роботах процес формування «цифровізації» досліджується недостатньо і необхідним постає питання сучасного розвитку цифрової трансформації на теренах України.

Україні сьогодні вкрай потрібний справжній переворот у ставленні до питання цифрової трансформації економіки та забезпечення на цій основі економічного розвитку, зміни ментальності державних службовців, дотичних до питань регулювання економічної діяльності, для яких головним критерієм в оцінці економічної політики мають стати реальні структурні зрушення у напрямі пріоритетного розвитку сучасних технологій і видів діяльності, що є їх носіями.

Об'єктом дослідження є система економічних відносин, що формують цифрову економіку як категорію економічної теорії, визначають умови, причини і напрямки її трансформації.

Предметом дослідження є науково-методологічні засади та практичний інструментарій цифрової трансформації економіки України.

Мета кваліфікаційної роботи полягає в концептуальному дослідженні цифрової трансформації економіки України, аналізі факторів впливу на еволюцію і характер функціонування, з'ясуванні можливостей та розробці шляхів подальшого розвитку цифровізації економіки України.

Відповідно до поставленої мети визначено **наступні завдання кваліфікаційної роботи**: систематизувати погляди науковців щодо теоретичного обґрунтування цифрової трансформаційної моделі розвитку економіки; дослідити характерні ознаки та принципи цифрової економіки; проаналізувати можливості розвитку цифрової економіки в Україні; з'ясувати сутність економічних взаємовідносин суб'єктів цифрової економіки; розкрити

стан та стратегічні напрямки розвитку цифрової економіки в країнах ЄС, ЄАЕС та інших об'єднань; дослідити реалізацію мети та сценарії і проблеми цифровізації економіки України.

Методи дослідження. Методологічною основою дипломної роботи є діалектичний метод, як загальний спосіб наукового пізнання соціально-економічних явищ та процесів. Для аналізу виникнення та функціонування цифрової економіки використовувалися методи порівняння, аналізу і синтезу. Теоретичні положення та висновки, що висувуються в роботі, обґрунтовуються виходячи з принципів діалектичної логіки. Поряд з теоретичним в роботі використовується і кількісний аналіз матеріалів. В ході аналізу порівнюються фактичні данні і на цій основі зроблені практичні висновки і пропозиції щодо розвитку цифрової економіки України.

Структура і обсяг роботи. Відповідно до мети, завдань та логіки дослідження, дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, які поділяються на дев'ять параграфів, висновків, переліку використаних джерел і додатку А. Основний зміст кваліфікаційної роботи викладено на 74 сторінках друкованого тексту. Ілюстративний, статистичний і пояснювальний матеріал подано у 6 таблицях та 1 малюнку. Список використаних джерел містить 70 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми дипломної роботи, визначено її мету, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано практичне значення та зв'язок з науковими програмами.

У першому розділі – **«ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА»** розглянуто теоретичні основи трансформації форм та функцій цифровізації в умовах глобалізації, а також причини виникнення і економічна роль цифрової формації.

Розвиток цифрової економіки веде до наступних наслідків: забезпечення безпеки документації; якісно новий рівень життя населення (характер та умови праці, освіти, особливості дозвілля, побутові умови, соціально-психологічний клімат на підприємствах та ін.); якість взаємозв'язків та взаємодії між підприємствами, суспільством та державою (принцип найбільш повного та своєчасного виконання обов'язків один перед одним можливості надання нових послуг); економія вільного часу індивідуумів у результаті функціонування такої економіки («пом'якшення» навантаження на індивідуумів, підвищення рівня механізації й автоматизації виробництва, системна і комплексна модернізація та реформування системи охорони здоров'я й української освіти та ін.)

Поняття «цифрова економіка», «економіка знань», «інформаційне суспільство» формують нову економічну систему, яка замінює індустріальну парадигму. Ця економічна модель дає можливість реалізації висококонкурентної продукції з високою доданою вартістю, створення робочих місць нової якості, пошуку ефективних рішень соціальних, культурних та екологічних завдань. Розвинені країни приділяють велику увагу гармонійному розвитку системоутворювальних елементів цифрової економіки, інформаційного суспільства та економіки знань.

Тенденції зміни з часом дефініції поняття «цифрова економіка» розглядають з чотирьох сторін: суспільства, держави, науковців та бізнесу. Усі вони є суб'єктами цифрової економіки, які взаємодіють між собою створюють «електронну систему взаємодії».

Метою цифровізації економіки є еволюціонування, перехід на новий рівень техніко-технологічного розвитку економічних систем та розробки виробничих відносин на засадах активного застосування та впровадження техніко-технологічних, цифрових засобів комунікацій та технологій із метою забезпечення нового рівня суспільно-економічного розвитку.

Представники різних напрямів економічної думки розглядали матеріальну основу цифрової трансформації, виходячи зі своїх концептуальних установок – вихідних передумов, аксіом, методології. В основному, це питання входить в структуру науково-дослідницьких програм (парадигм) як проблема ролі та функцій держави в ринковій економіці.

Кожний з розглянутих наукових підходів (або теорій) окремо, незважаючи навіть на явну їх протилежність, з одного боку, представляє тільки одну сторону цифрової економіки та її матеріальної основи. При цьому еволюція наукових

підходів відповідає різним етапам осмислення поняття «цифрова економіка» як єдності кількісної та якісної визначеності.

У другому розділі – **«АНАЛІЗ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ КРАЇН СВІТУ»** - на підставі узагальнення даних дається аналіз стану цифрового стану в економіці України.

Інституційна структура цифрової економіки складається з трьох основних елементів: інституційних суб'єктів, інституційних об'єктів та інституційного механізму. Інституційний суб'єкт – це сукупність індивідів, об'єднаних в асоціацію на ос нове узгодженого прийняття і спільного використання ряду охоронних вимог, що обмежують масштаби, форми, засоби та методи виконання господарських взаємодій. До інституційних суб'єктів можна віднести: державу, громадян, ВНЗ, підприємства, бізнес інкубатори, технопарки та ін. Основною функцією суб'єкта є самовідтворення.

Інституційний об'єкт розглядається як набір певних інституційних вимог, виконання яких за допомогою загальноприйнятих, формальних і не формальних норми правил забезпечує господарюючому суб'єкту досягнення мети найбільш оптимальним способом. До інституційних об'єктів можна віднести: товари та послуги, цифрові технології, соціально-правові відносини та економічні відносини, норми, діяльність інституційних суб'єктів.

Розглядаючи сутність інституційного механізму, можна виявити, що дане поняття можна розглядати з позиції двох підходів: інституційний підхід: інституційний механізм - це встановлена система взаємодій суб'єктів економіки на основі інститутів. Структурний підхід - інституційний механізм є структурною частиною господарського механізму економіки в цілому, що має свою власну структуру. Таким чином, під інституційним механізмом ми можемо розуміти структурний блок господарського механізму і самостійно організовану структуру, засновану на взаємодії конкретних суб'єктів і агентів господарювання. Мета інституційного механізму – забезпечити функціонування економічної системи відповідно до вимог, що пред'являються базовими економічними інститутами.

Сьогодні цифрова економіка є одним з найважливіших чинників економічного зростання та формування нової якості життя. Лідери світової економіки розглядають цифровізацію як першочерговий напрямок інноваційного розвитку виробничо-економічних систем різних рівнів та інструмент забезпечення конкурентних переваг у довгостроковій перспективі.

У період 2010-2018рр. національні програми переходу до цифрової економіки були прийняті багатьма країнами Європи. Дані свідчать про виникнення нового типу національного стратегічного документа, а також про новий процес національного стратегування. Водночас аналіз та співставлення існуючих на сьогодні програмних документів (програм і стратегій цифрового розвитку) показує, з одного боку, певну спільність підходів до формування таких документів, а з іншого – істотну різноманітність у форматі та змісті ключових ініціатив. Цифрові стратегії різних країн є набагато більш гетерогенні, ніж документи середньострокового економічного планування, чотирьох і п'ятирічні плани розвитку.

У 2010 р. в ЄС було прийнято Цифровий порядок денний для Європи, що став першим з сімох ініціатив у межах стратегії «Європа 2020». Метою Цифрового порядку денного було «отримання стійких економічних і соціальних вигід шляхом створення спільного цифрового ринку, заснованого на швидкісному та надшвидкісному інтернеті і сумісних програмах», та визначено низку проблем, вирішення яких необхідне для отримання потенційних переваг.

У 2015р. в ЄС було ухвалено Стратегію єдиного цифрового ринку в Європі, в якій на підставі заходів, передбачених у Цифровому порядку денному, наголошувалося на необхідності забезпечення більш ефективного доступу до послуг, створення відповідних умов для розвитку мереж і послуг і максимального використання потенціалу зростання Європейської цифрової економіки. Таким чином можна констатувати, що розвиток цифрових технологій в ЄС розпочався на початку 2010 року і триває досі, з кожним роком вдосконалюючи свої принципи розвитку цифрової трансформації.

У грудні 2016 року в Санкт-Петербурзі глави держав ЄАЕС прийняли Заяву про цифровий порядок Євразійського економічного союзу. Потім аналогічне рішення прийняла Вища Євразійська економічна рада. «Про формування цифрової порядку ЄАЕС».

За оцінками експертів, реалізація цифрового порядку може забезпечити 2025 р зростання зайнятості на цифровому просторі Союзу в галузі ІКТ на 66,4%, що забезпечить додаткове зростання загальної зайнятості на 2,5% і додатковий приріст обсягу експорту послуг ІКТ до 74%. У 2017 р Євразійська економічна комісія спільно зі Світовим банком підготували доповідь «Цифровий порядок денний ЄАЕС 2025: перспективи та рекомендації», в якому проаналізували поточний стан цифрової трансформації країн-членів ЄАЕС і виробили рекомендації для прискорення економічного зростання за рахунок реалізації «Цифрового порядку». Розраховані в Порядку-2025 дивіденди в сумі складають 66,9 млрд дол. За версією Цифрового порядку-2025, її реалізація збільшить приблизно на 10,6% від загального очікуваного зростання сукупного ВВП, т. е. подвоїть розмір приросту ВВП в порівнянні з інерційним сценарієм (без реалізації Порядку-2025).

В якості основних напрямків створення цифрового простору ЄАЕС можна розглядати такі: забезпечення посилення процесів економічної інтеграції та міжнародного співробітництва; створення сприятливого середовища для впровадження регіональних цифрових ініціатив; створення загальної цифрової інфраструктури і цифрових платформ; цифровізація провідних економічних галузей економіки і регіональних ринків.

За прогнозом також очікується, що впровадження Цифрового порядку ЄАЕС прискорить проникнення мобільного зв'язку ближче до рівнів насичення за рахунок регіональної гармонізації регулювання, падіння цін і зростання конкуренції. Вплив цих процесів на ВВП ЄАЕС може забезпечити приріст до 0,76% до 2025 року.

ЄАЕС знаходиться на межі історичного переходу до нового цифрового світу, де цифрові технології відіграють ключову роль у перетворенні всіх сфер життя суспільства і економічної діяльності.

У третьому розділі – **«ДЕРЖАВНА СТРАТЕГІЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВУДОВИ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ МАЙБУТНЬОГО»** - мета та наукові обґрунтування напрямів розвитку вітчизняної цифрової економіки, сценарії розвитку цифрової економіки України а також проблеми та ризики цифровізації економіки України.

Під цифровими трендами розуміємо напрями розвитку цифрових технологій. Їх аналіз дозволяє прогнозувати розвиток конкретного явища в майбутньому. За останні 10 років «цифрові» технології змінилися більше ніж за попередні 50 років; їх використання створює нові можливості для наявних «аналогових» галузей економіки та створення нових; вони мають кардинальний вплив на появу нових бізнес-моделей та впливають на економіки локального та світового масштабу. Оскільки «цифрова» економіка, та насамперед Інтернет, є глобальними явищами, тобто не обмежені кордонами однієї країни, «цифрові» тренди також мають глобальний характер та вплив.

Перспективним напрямком цифрової трансформації є економічна культура. Нині поняття «культура» тлумачиться як ресурс зміни якості життя шляхом покращення його умов, як креативна складова розвитку економічного сектору. Економічна культура суттєво впливає на якість людського капіталу, стає фактором економічного зростання.

Дослідження мети та наукові обґрунтування напрямів розвитку вітчизняної цифровізації економіки України показало, що цей процес має сильні та слабкі сторони. Використання сильних сторін може суттєво пришвидшити та забезпечити цифровізацію для всіх суб'єктів економічних відносин в Україні.

Існують два сценарії розвитку цифрової економіки в Україні залежно від оцінки критичності та необхідності здійснення швидких та глибоких змін у традиційному економічному укладі — інерційний (еволюційний) та цільовий (форсований). Інерційний (еволюційний) сценарій передбачає інерційне продовження тенденцій минулого, тобто сприйняття як неперіоритетних технологізації та цифровізації економіки та використання людського капіталу. Цільовий (форсований) сценарій передбачає перехід української економіки протягом 5–10 років до розвитку та появи в її структурі значної частки цифрової економіки (до 65% ВВП), досягнення у 2030 р. номінального ВВП України 1 трлн дол. США. Цей сценарій включає: забезпечення верховенства права та усунення інституційних (законодавчих, податкових тощо) бар'єрів, що перешкоджають розвитку цифрової та інноваційної економіки; системне державне стимулювання цифровізації секторів економіки та бізнесу; ініціацію державою масштабних трансформаційних ініціатив та проектів цифровізації, зокрема на базі сучасних моделей державно-приватного партнерства. Згідно з цільовим сценарієм, ключовою стратегією України щодо цифровізації має стати фокус на внутрішньому ринку, а ключовими ініціативами – формування у споживачів (бізнес, держава, громадяни) мотивацій, попиту та потреб у цифрових технологіях.

Внутрішній ринок ІКТ та цифровізація України є одним цілим із погляду управлінських, організаційних, інвестиційних, фінансових та інших зусиль. Гармонійний розвиток обох сфер на основі ринкових механізмів та державного

«сма́рт-активізму» дасть змогу секторам економіки та сферам життєдіяльності протягом декількох років (замість десятиліть) здійснити ривок, бути перенесеними із застарілого середовища до сучасного та навіть надсучасного, тобто здійснити так званий цифровий стрибок. Процес розвитку цифровізації економіки України має сильні та слабкі сторони. Використання сильних сторін може суттєво пришвидшити та забезпечити цифровізацію для всіх суб'єктів економічних відносин в Україні. Цьому сприяють і наявні в нашій державі можливості. Проте необхідно також працювати над вирішенням слабких сторін та вживати заходи щодо мінімізації загроз для цифровізації економіки. Для максимального забезпечення переваг цифровізації потрібен збалансований розвиток усіх сфер реального сектору економіки.

ВИСНОВКИ

Проблеми формування цифрового середовища в Україні останніми роками стають дедалі актуальними. Цифровізація з кожним роком все масштабніше охоплює усі сфери реального економічного простору. Особливо актуальними зазначені проблеми стають з огляду на подальшу імплементацію угоди про асоціацію з ЄС. З розвитком суспільства постійно зростають обсяги експорту ІТ-послуг. На підставі зазначених процесів дедалі відбувається формування власної цифрової економіки, в результаті зростає масштаб економіки, збільшуються надходження податків до бюджету. Вкрай важливим фактором розвитку для України стає реалізація цифрового порядку денного України – 2020. В таких умовах набуває важливого значення стимулювання розвитку експорту цифрових технологій для того, щоб розвинути внутрішній та збільшити частку на зовнішньому ринку ІТ-послуг. Все це сприятиме подальшому розвитку суспільства та створюватиме робочі місця, а це, у свою чергу, знижуватиме соціальне напруження в суспільстві та сприятиме зростанню рівня життя громадян України.

Усі заходи впровадження в Україні цифрових технологій будуть сприяти взаємовигідній участі країни у єдиному європейському та світовому цифровому просторі. В кваліфікаційній роботі зіставлено сутнісні характеристики поняття «цифрова економіка», розкрито зміст даної категорії у поглядах різних науковців. Зроблено аналіз сутності та визначено ступінь реалізації в країні основних принципів цифровізації економіки. Крім того, в роботі з'ясовано особливості експорту цифрових технологій в умовах формування єдиного цифрового простору ЄС. Відповідно до сучасних викликів та завдань проаналізовано найголовніші та важливі загрози економіці України на шляху її цифровізації. В роботі зроблений докладний аналіз переваг та недоліків стрімкого поширення процесів цифровізації у вітчизняній економіці, визначено основні проблеми та переваги, що виникатимуть в процесі інтеграції вітчизняної науки у світовий та європейський дослідницький простір. В результаті проведеного дослідження зроблено наголос на основних пріоритетах гармонізації наукових ініціатив України з Європейським дослідницьким та інноваційним простором. В процесі розробки теми кваліфікаційної роботи виявлено, що українська ІТ-галузь має досвід у створенні програм-

них рішень світового рівня із застосуванням різноманітних технологічних концепцій. Акцентовано на пріоритетах підтримки конкурентних переваг ІТ-індустрії України на глобальних ринках, зокрема на ринку ЄС.

Інтерес міжнародної спільноти, наукового світу та громадськості загалом прикуто до проблематики реалізації концепції розвитку цифрової економіки та суспільства й далі набуває усе більшого розмаху. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства охоплює ряд основних цілей, проте найважливішою ідеєю Концепції та Цифрової адженди України є: швидкі та глибинні наслідки від переходу на «цифру» будуть можливими лише тоді, коли цифрова трансформація стане основою життєдіяльності українського суспільства, бізнесу та державних установ, стане звичним та повсякденним явищем, стане нашим ДНК, нашою ключовою аджендою на шляху до процвітання, стане основою добробуту України.

Тлумачення дефініції «цифрова трансформація» виявлено, що вітчизняний малий та середній бізнес не усвідомлює важливості та можливостей використання цифрового інструментарію для розвитку власного бізнесу. При цьому, у роботі цифрову трансформацію запропоновано розглядати з позиції чотирьох сторін – науковців, бізнесу, держави та громадськості – та розуміти як процес впровадження цифрових технологій в практику ведення бізнесу в умовах розвитку ери цифрової економіки для підвищення його ефективності і прозорості, що відповідає інтересам бізнесу, суспільства і держави в цілому.

АНОТАЦІЯ

Мельнік К. С. «Цифрова економіка, виклики та перспективи для України».

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра зі спеціальності 051 Економіка, за бакалаврською програмою професійного спрямування «Світова економіка та моделі функціонування господарських систем». – Одеський національний економічний університет. – Одеса, 2021.

У роботі розглядаються теоретичні аспекти дослідження причин та умов цифрової трансформації України, факторів впливу на її еволюцію і характер функціонування, з'ясування можливостей та розробці шляхів її подальшого ефективного розвитку.

Проаналізовано погляди науковців щодо теоретичного обґрунтування цифрового розвитку, а також типи цифрових економічних моделей за різними ознаками та класифікаціями, і системо утворюючі фактори цифрової економіки України, а також досліджено вплив глобалізаційних тенденцій на трансформацію моделі економічного розвитку України.

За результатами проведеного дослідження визначено основні напрямки та перспективи подальшого розвитку «цифровізації» та можливості використання в Україні досвіду функціонування та розвитку окремих елементів цифрових економічних моделей країн світу. Запропоновано шляхи подолання суперечностей цифрової трансформації України та окреслено перспективи її подальшого розвитку.

Ключові слова: цифрова трансформація, цифрові тренди, цифровий розвиток, цифровий ризик, національна програма, структура трансформації.

SUMMARY

Melnik K. S. «Digital Economy, Challenges and Prospects for Ukraine».

Qualification work for a bachelor's degree in specialty 051 Economics, under the bachelor's program of professional orientation «World Economy and models of economic systems». - Odessa National Economic University. - Odessa, 2021.

The paper considers the theoretical aspects of the study of the causes and conditions of digital transformation of Ukraine, the factors influencing its evolution and the nature of its functioning, clarifying the possibilities and developing ways for its further effective development.

Researchers' views on the theoretical substantiation of digital development, as well as types of digital economic models by different features and classifications, and system-forming factors of Ukraine's digital economy are analyzed, and the influence of globalization trends on the transformation of Ukraine's economic development model is studied.

According to the results of the study, the main directions and prospects for further development of «digitalization» and the possibility of using in Ukraine the experience of functioning and development of certain elements of digital economic

models of the world. The ways of overcoming the contradictions of digital transformation of Ukraine are offered and the prospects of its further development are outlined.

Keywords: digital transformation, digital trends, digital development, digital risk, national program, transformation structure.